POSUDOK
na doktorandskú prácu Mgr. Evy Šlesingerovej:
"Imaginace národních genů a vtělená sociální teorie"

Bratislava, 26. septembra 2008

Oponent:
Doc. Mgr. Martin Kanovský, PhD.
Univerzita Komenského v Bratislave

Práca kolegyne Šlesingerovej, aj keď vychádza z úplne odlišného stanoviska a teoretických predpokladov, ktoré zastávam ja, je v mnohých ohľadoch pozoruhodná. Vzhľadom na spomínanú rozdielnosť, ba priam protikladnosť teoretických i empiricko-metodických stanovísk (mojim teoretickým hľadiskom je kognitívna antropológia, podrobnejšie skúmanie predstáv ľudí o sociálnych skupinách prostredníctvom klasických etnografických dlhodobých terénnych pobytov) by vôbec nebolo užitočné, keby som posudzoval predkladanú prácu z hľadiska vlastnej teoretickej pozície či empirického materiálu, ktorý mám k dispozícii. Pokúsim sa teda o niečo podstatne jednoduchšie a pravdepodobne aj prínosnejšie. Zhodnotiť, ako si autorka sama stanovila svoje ciele a posúdiť ich zaujímavosť pre sociálnu antropológiu, a následne posúdiť, či a ako sa jej podarilo v práci tieto ciele dosiahnuť.

Na úvod by som chcel uviesť, že autorka si určuje ciele veľmi ambicióznym spôsobom, dokáže ich jasne sformulovať a primerane zdôvodniť ich zaujímavosť a prínos. Vezmime si napríklad tento projekt:

> "…jde mi o popis způsobu, jakou cestou se s tímto fenoménem [reprezentace DNA] konceptuálně vyrovnává sociální a kulturní teorie a také, jakou cestou se pravda o současné distribuci rozdílností/nerovností skrze biopolitiku vytváří. Následující text je tedy konceptuální analýzou těla a tělesnosti s konkrétním fokusem na textuální popularizační reprezentace DNA. Dosud zamlčeným zdrojem a předpokladem mé inspirace nejsou tedy jen texty o genomu. Je jím související uvažování nad tímto

empirickým materiálem jako nad ilustrací povahy konkrétní reprezentace distribuce stejnosti a rozdílnosti lidí." (s. 12)

Autorke sa nad očakávanie podarilo splniť cieľ, stanovený prvou časťou prvej vety ("…jakou cestou se s tímto fenoménem [reprezentace DNA] konceptuálně vyrovnává sociální a kulturní teorie?") Po preštudovaní tejto práce je každému čitateľovi úplne jasné, ako autorkou zastávané sociálne a kultúrne teórie konceptualizujú tento jav. Nesmeirne množstvo príkladov z odbornej literatúry, od Michela Foucaulta až po sekundárne, terciárne a teoretické práce ďalších stupňov nenecháva nikoho na pochybách, že autorka zvládla, dôkladne si osvojila a prehľadne popísala teoretické a konceptuálne rámce zastávaných teórií. Po prečítaní celej práce mám však pochybnosti, či sa autorke podarilo splniť cieľ (podľa mňa o dosť podstatnejší), vyjadrený v druhej časti prvej vety, totiž empiricky preskúmať "jakou cestou se pravda o současné distribuci rozdílností/nerovností skrze biopolitiku vytváří". Veľká väčšina empiricky založených sociálnych vedcov právom očakáva, že autorka zozbiera, analyzuje a vyloží konkrétny empirický materiál z nejakej partikulárnej spoločnosti (napríklad českej). Žiaľ, namiesto toho sa autorka púšťa do ďalších a ďalších abstraktných výkladov, založených na sekundárnej a terciárnej a ešte vzdialenejšej teoretickej literatúre, a to aj vtedy, keď je aj voči týmto koncepciám nepriaznivo naladenému čitateľovi dávno jasné, aké sú teoretické konceptuálne zdroje, s ktorými autorka chce pracovať.

Nedá sa pritom vôbec povedať, že autorka si nedokáže stanoviť a rozoznať konkrétnejšie ciele, práve naopak – veľmi presne a pregnantne ich dokáže rozoznať a uviesť, a je veľká škoda, že sa nimi nedokáže riadiť. Uveďme si toto vynikajúce rozvrhnutie:

"Komplexitu této problematiky lze přiblížit prostřednictvím dalšího zjemnění typologie různých forem vědění, diskurzů a situací, v nichž jsou reprezentace DNA a těla používány. Hlavními oblastmi, které tvoří odlišné kontexty používání jsou:

a) praktické vědění, diskurzy a události patřící do sféry každodennosti (sociální interakce, osobní rozhodování, rodinné aktivity atd.);

b) praktické vědění, diskurzy a události patřící do sféry veřejnosti (politika, vzdělávání, žurnalistika, veřejné podoby náboženství, umění atd.);

c) analytické vědění, diskurzy a události patřící do sféry přírodních věd (biologie, genetika, medicína atd.);

d) analytické vědění, diskurzy a události patřící do sféry společenských věd (sociologie, historie, sociální antropologie, gender studia, politologie atd.)" (s. 15-16)

V práci nenájdeme nijaký empirický materiál, týkajúci sa sféry každodennosti. Nie sú uvedené absolútne nijaké príklady sociálnych interakcií, osobných rozhodovaní, rodinných aktivít. Nenájdeme tu uvedenie diskurzov politiky, vzdelávania atď. Nijaký náznak, ako sú napríklad reprezentácie DNA implementované prostredníctvom osnov na školách, učebníc a výuky. Nijaké analýzy verejných, najmä politických diskurzov, používajúcich a zneužívajúcich tieto reprezentácie (hojných už aj v českom prostredí – netreba myslím menovať). Absolútna absencia analýz štandardných biologických popularizačných textov (či už známych zahraničných autorov – E. Meyr, Maynard Smith, Dennett… alebo českých autorov – Zrzavý, Flegr atď.). Skrátka, v práci nenájdeme nijako doložené, **ako** sa biomoc (vo foucaultovskom zmysle), tak presne konceptuálne popísaná autorkou, konkrétne vytvára v jedinečných historicko-sociálnych podmienkach. Akoby nás autorka rozmnožovaním teoretických konceptuálnych vymedzení chcela znovu a znovu presviedčať iba o samotnom fakte, **že** biomoc a governmentalita pôsobia v sociálnej oblasti. Lenže čitateľ, ktorý **súhlasí** s tým, že možné pôsobenie biomoci (najmä v oblasti reprezentácií a imaginácie DNA) je dostatočne konceptuálne a teoreticky podopreté a očakáva empirické analýzy prejavov biomoci v konkrétnom prostredí, zostáva sklamaný.

Nikto lepšie nevyjadruje túto výčitku než autorka samotná. Uvádza inde tento svoj (opakujem, že dobre zdôvodnený a oprávnený prepoklad):

"Mým základním předpokladem tedy je, že pomocí post-strukturalistické a fenomenologické sociální teorie lze říci, že tělo je nositelem kulturně a sociálně utvářených významů, prostřednictvím kterých se vyjadřuje řada sociálních fenoménů, například subjektivně prožívaná solidarita s konkrétní sociální skupinou, sociálním řádem, či naopak strukturní mobilizace rizika a nebezpečí, které tento řád ohrožují. Tyto představy či reprezentace potom mají určité sociální důsledky, jsou součástí žitého světa a ovlivňují jednání jednotlivých aktérů." (s. 61)

Vzápätí autorka formuluje túto rečnícku otázku:

"Můžeme být ale spokojeni s tím, že poskytneme seznam toho, co všechno může tělo být, máme se zabývat projasňováním nejisté definice? Není zajímavější ptát se v kontextu sociálních věd na to, jak různé vědění o tělech, symbolizace tělesnosti ovlivňuje jednání

sociálních aktérů; jednoduše, jaké má konkrétní vědění o těle a tělesnosti konkrétní sociální důsledky v určité společnosti?" (61)

Odpoveď je jasná: nie, nemôžeme byť spokojní s poskytovaním konceptuálnych zoznamov, a nemali by sme sa už naďalej zaoberať vyjasňovaním neistej definície. Áno, jednoznačne platí, že je omnoho zaujímavejšie pýtať sa na to, ako rôzne vedenie o telách ovplyvňuje konanie sociálnych aktérov a aké má toto vedenie konkrétne sociálne dôsledky v určitej spoločnosti. Žiaľ, nasledujú ďalšie a ďalšie stránky konceptuálnych rozborov a kompilácií – ani exkurz o Leni Riefenstahl, ani navýsosť lapidárnu zmienku o Islande (s. 98-99), ba ani záverečný "príklad" na 6 stranách o textoch National Geographic, hoci evokatívny, nemôžu byť ani pri najlepšej vôli považované ani len za začiatok odpovede na autorkinu otázku: "jak různé vědění o tělech, symbolizace tělesnosti ovlivňuje jednání sociálních aktérů; jednoduše, jaké má konkrétní vědění o těle a tělesnosti konkrétní sociální důsledky v určité společnosti?"

Je teda potrebné jasne a otvorene povedať, že že práca neobyčajne zdatne splnila prvú časť autorkiných cieľov: poskytnúť konceptuálnu analýzu súčasných post-štrukturalistických a fenomenologických sociálnych teórií. V tomto ohľade je práca brilatná a autorka preukázala veľkú erudíciu. Tu by sa dali práci vyčítať iba drobnosti – napríklad niekedy celkom zbytočná snaha pripomínať a uvádzať autorov, ktorí sú takpovediac "do počtu", autorka si ich koncepcie hlbšie neosvojila a nijako ich v práci nepoužíva. Príkladmi sú Edmund Husserl a Maurice Merleau-Ponty: na rozdiel povedzme od hĺbky pochopenia a konceptualizácie diela Michela Foucaulta je vysporiadanie sa so zakladateľmi fenomenológie všeobecne a fenomenológie telesnosti špeciálne veľmi nedostatočné. Ani mnohotvárna "koncepcia" Nietzscheho, a to najmä s ohľadom na fakt, aký dominantný vplyv mala na Foucaulta, by rozhodne nemala byť "vybavená" pár vetami na základe úvodu do filozofie pre začiatočníkov od Anzenbachera a Basics pre kultúrne štúdiá od Lewisa. Ani transkripcia "Mikhail Bakhtin" (s. 44) nepôsobí práve najlepšie v kontexte faktu, že takmer celé rozsiahle dielo tohto autora je preložené do češtiny a práve česká literárna veda, filozofia a humanitné vedy všeobecne sa významne inšpirujú jeho dielom.

Rovnako je však potrebné povedať, že zaujímavý cieľ skúmania konkrétnych sociálnych dôsledkov konkrétneho vedenia a režimov pravdy v určitej konkrétnej spoločnosti ostáva autorkou nepovšimnutý. Ťažko povedať, či vlastne vôbec takýto cieľ mala, aj keď niektoré už citované formulácie tomu nasvedčujú. Iné formulácie zasa svedčia o tom, že autorka si empirické

zámery (napriek ich deklarovanej "zaujímavosti") vôbec nekladie a jej cieľom je okrem konceptualizácie iba meta-teoretické "uvažovanie" o empirickom materiáli:

> "…zdrojem a předpokladem mé inspirace nejsou tedy jen texty o genomu. Je jím související uvažování nad tímto empirickým materiálem jako nad ilustrací povahy konkrétní reprezentace distribuce stejnosti a rozdílnosti lidí." (s. 12)

A na inom mieste, kde sa autorka (poznamenajme, že úplne oprávnene) bráni tomu, aby bol jeden z jej lapidárnych interpretatívnych príkladov, týkajúcich sa konštrukcie "češstva" chápaný ako empirická analýza:

> "Práce nezkoumá češství či významy, praktiky či představy spojené s tímto konceptem. Pouze ukazuje na konkrétním příkladu, jakým způsobem lze interpretovat diskurzní výpověď o možnosti definovat nacionalizované jádro například pomocí DNA testů." (s. 22, pozn. 25).

Doktorandská práca v empirickej vede by však podľa môjho názoru nemala byť iba súborom konceptuálnych analýz nejakej teórie či teórií a následných meta-teoretických voľných úvah a asociácií nad partikulárnymi príkladmi. To je určite nevyhnutná fáza, ale iba ťažko môže byť pokladaná zároveň za dostatočnú.

Ako oponent si na druhej strane uvedomujem, že post-štrukturalistické smery v sociálnych vedách (vrátane antropológie), aj keď v súčasnosti už na ústupe, predstavujú legitímny prúd, ktorý mal a čiastočne ešte aj má nezastupiteľné miesto v kritickom rozrušovaní neproblematizovaných predsudkov, vrátane predsudkov vedcov, aj sociálnych. Existuje však jeden zakladateľský predsudok disciplíny, v ktorej pôsobím – predsudok reflektovaný, tematizovaný a priznávaný, ktorého sa nemožno vzdať bez zániku tejto disciplíny, teda sociálnej antropológie: ide o ritualizovaný fetišizmus empirického terénneho výskumu. Je možné napísať dobré práce **o** sociálnej antropológii, dobré **úvody** a **prehľady** antropologických teórií či dokonca výskumov, skvelé historické, metodologické či kriticko-sociálne štúdie: ale bez empirického terénneho výskumu nemôže byť nijaká práca považovaná za antropologickú.

Napriek tomu si nemyslím, že práca Evy Šlesingerovej nespĺňa podmienky a nároky, kladené na doktorandskú prácu. Som presvedčený, že aj konceptuálno-analytické práce, reprezentujúce nielen empirické skúmanie sociálneho vedenia, ale aj kritické uvažovanie o jeho základoch, majú miesto v sociálnych vedách. Sociálna a kultúrna antropológia nie je uzavretá disciplína a neskladá sa a skladať sa nikdy **nemôže** iba z antropologických prác v užšom zmysle.

Práce historikov, filozofov, ale aj konceptuálno-analytické práce, aj keď sa nedajú bez terénneho výskumu považovať za antropologické v užšom zmysle slova, sú súčasťou antropológie v širšom zmysle, pretože bez ich inšpirácie by sa táto disciplína rozplynula v anekdotách a príbehoch z lokálnych komunít. A nikdy by som sa neodvážil tvrdiť, že napísať konceptuálno-analytickú prácu si nevyžaduje preukázať tvorivé schopnosti. Vyjadrujem iba presvedčenie – a verím, že autorka toto presvedčenie v budúcej profesionálnej kariére určite naplní – že táto práca a úsilie, ktoré autorka vynaložila, sú iba prvým krokom na ceste ku konkrétnym analýzam sociálnych podmienok formovania vedenia a praktík v konkrétnej spoločnosti.

Záverom teda uvádzam, že konceptuálno-analytická práca Mgr. Evy Šlesingerovej dostatočne **preukazuje** tvorivé schopnosti autorky v danej oblasti výskumu a táto práca **splňuje** požiadavky, štandardne kladené na dizertačné práce.

Bratislava, 26. septembra 2008

Doc. Mgr. Martin Kanovský, PhD.
Univerzita Komenského v Bratislave